

Rabinth.

Ez az ember vagy igaz vagy nem igaz, de mivelhogy az mi eleinktől maradt és megtartatot törvénynek ellene vagyon, annakokáért mi őtet nem szenvedhetjük el közöttünk.

Iosaphat.

Legyen az tömlőtzbén mindenkor vas lantzokkal meg kötötttetuén.

Ptolomaeus.

Ha ez az ember sem igaz sem nem igaz, miért varakozunk ennij sok ideig miatta; itélljük halálra avagy külgyük ki ez Orszagbol.

Ieras.

Sockal job és értelmesb, hogy őtet ez Orszagból ki küldgyük ha tetzik, küldgyük az Cza-szárnak fogsagában.

Mésé.

Hogy ha ez az ember igaz tehat mijs minnyáian ő hozzaia meg tériünk, hogy ha peniglen nem igaz őis mi tőlünk meg vetettség.

Samech.

Hadgyunk békét néki, hogy mi ellenünk ne veszekedgyék, annakutánna ha az mi akara-tunkat nem cselekeszi tehat megbüntettség. *Itt fel kiáltott az kösség ki Christus tanitasat bé vette volt, illyenképpen* : Az Abrahamnak, Isáknak, Iacobnak Istene megh jelentette az ő fiat az Iesust, az kit ti meg tagadtatok, és Pontius Pilatusnak kezeben adtatok, ki őtet törvény-szerint arra itelte, hogy el boczátság, ugymint igaz és ártatlan : De ti vakmerőkeppen meg tagadtatok, és az Tolvay Bárlabas szabadulásánac vigadtátok.

Caiphas mind ezekre így felelt.

Ti mindnyáian sem tudgyatok mit mondotok, hiszem sockal job egy embernek meghalni, hogy sem mint az eghész nép el veszen. Az hitetlen Sidok ehhez így czatlottak voxokat monduan Pilatusnak :

Hogy ha te ezt az embert el boczátd, nem leszez kedvében az Czaszárnak, hanem feszi-tesd meg; hiszem az ő vére legyen mi raytunk es az mi maradekinkon : Mind ezeket jól halvan az Pilatus így sententiaza meg idvezitünket.

En Pontius Pilatus, ebben az időben az győzhetetlen Tiberius Czaszárnak Orszagának gondviselője és Ierusalemnek biraia, mellyet mindeneknek felette, mivel hogy az igasságot szeretem, hiven akarok ki szolgaltatni, jövőn én előmben az Sido nemzetség és alattván én előmben nagy terhes vadolásockal az Nazarethbeli Iesust, úgy mint ki Isten fiának modotta magat lenni, holot iol tudgyuk hogy csak szegény Atyatul és Anyatul szarmazot és ezen felet magat Sidoknak Kirallyanak is mondotta lenni ; annakokáért egyenlő akaratbol sententiazom őtet az kereztnék faiara Tolvaiok közben.

Igy volt az egész képnek continentiaja, en el nem untam volna nézni, de az népnek sokságha miat az kik czudaltak és olvastak igen ritkan ferem hozza."

NAGY JÁNOS

OLÁH GÁBOR LEVELESLÁDÁJÁBÓL

(Kortársak levelei Oláh Gáborhoz)

Oláh Gábor a hozzá írott levelek nagy részét — értékesebb részét — négy vaskos kötetbe gyűjtötte össze. (E köteteket a debreceni Déri Múzeum Irodalmi adattára őrzi 152a, 152b, 152c, 152d sorszám és I. 422/1942. LXXVI. leltári szám alatt.) E levelek legnagyobb része irodalomtörténeti jelentőségű, hiszen a levélírók között Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Szabó Dezső, Komáromi János ; továbbá Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Schöpflin Aladár és Hatvany Lajos nevével találkozhatunk. Több olyan levél is akad közöttük, amelyeket nem az írók személye, hanem a tartalom avat irodalomtörténeti dokumentummá. Ilyenek Rákosi Jenő és Szabolcska Mihály levelei. Ezek akkor is tanulságosak, irodalomtörténeti érdekességük, ha negatív

fényt vetnek írójukra, mint pl. Rákosi egyik levele, mely antiszemitizmusáról vall stb. A kötetekbe gyűjtött levelek közül még alig egy-kettő jelent meg. Durkó Mátyás közli a Juhász Gyula-leveleket Oláh Gábor feldolgozásában, az ItK 1954. évfolyamának 222—231. lapjain. Ugyancsak ő tesz közzé 1—1 Kosztolányi-, Ady-, Tóth-, Móricz- és 2 Juhász-levelet fényképmásolatban a *Debreceni zendülők* (Alföldi Magvető, Debrecen, 1955.) 25—34. lapjain. Kár, hogy e 6 levél „eldugva” jelent meg, a kötet elején sehol sem találunk utalást arra, hogy az elbeszéléseken kívül leveleket is tartalmaz a gyűjtemény. A többi levél — tudomásom szerint — még kiadatlan, feldolgozatlan.

Legtanulmányosabbak a századunk elején, az első világháború előtt írottak. Ebben az időben a haladás és a maradás hívei között dúló politikai harc az irodalmi csatározásokban tükröződött legvilágosabban. Találónan nevezte századunk első évtizedének irodalmi harcait Fenyő Miksa „hadi készülődések”-nek (*Nyugat*, 1909. évf. 48.). E készülődések során már a világháború előtt kialakulnak az egymással szemben álló csoportok. Az egyik oldalon a haladó, a tehetséges írók, az új irodalom legjobbjai, zászlajuk a *Nyugat* és a *Holnap*, vezérük Ady Endre. A másik oldalon a maradás hívei, a tegnaphoz húzók, a dilettánsok, a „Költőcske Mihályok”, szellemi vezérük Rákosi Jenő, újságjuk a Budapesti Hírlap. A levelek megsárgult lapjai még ma is felidéznek a csaknem félévszázada folyt harc hevét és erejét.

Minden írónak tartoznia kellett valahová politikai vagy esztétikai meggyőződése alapján. E csoportok azonban sem esztétikai, sem politikai szempontból nem voltak egységesek. Ennek érzékeltetésére nagyon alkalmas Schöpflin Aladár magatartása és voltfogása. Ő — saját szavai szerint — nem tartozik egyik táborhoz sem. „Ady mellett is azért állok — esztétikai meggyőződésesen kívül — olyan szilárdan, mert az ő bukása a reakció győzelmét jelentené s akik mellette küzdünk, a haladás mellett küzdünk. Közel látom azt az időt, a mikor ez a harc ki fog törni, épen azért meg kell védeni körömszakadtig minden emberünket és minden talpalattnyi területünket” (1909. I. 13.). Schöpflin tehát nagyon világosan látja az irodalmi csatározások politikai hátterét, s mégis a következőket írja az előbbi levéllel csaknem egy időben Oláh Gábornak: „Hogy azonban politikára adja magát, annak épen nem örülök. A politizálás ostobáknak és ravaszoknak való foglalkozás, én nem tartom költőhöz illőnek s irodalmunk átkának tartom, hogy annyi benne a politikai elem. Annyi szép dolog van a világon s a tehetséges ember lelkében, mire való épen a legkevésbé szépet kiragadni belőle? Még a mi a magyar nemzet sorsát illeti, azon is többet lendít egy füzet szép líra, mint egy könyvtár politikai vers, a mely ép azért, mert politikai vers, eo ipso rossz” (1908. XII. 18.).

Vagy a *Nyugathoz* tartozik valaki, vagy a *Budapesti Hírlaphoz*, olvashatjuk a levelekben. Természetesen, e kettő csak jellegzetes képviselője a két tábor szócsoveinek, mert éppen századunk első két évtizede a folyóiratok, a napilapok virágkora, s így nagyon sok lap, folyóirat hívogatja, csalogatja a tollat fogó írókat. Aki e szükségyszerű vagy-vagy-ot nem vállalja, aki a két csoport között akar megállni, aki mindkét tábornak eleget akar tenni, azt a két oldalról jövő támadások és igények mindkettő ellenségévé teszik. Legjobb példa erre Oláh Gábor magatartása, tragédiája. Ő — Schöpflin Aladár többszöri igen emberséges, baráti figyelmeztetése ellenére is — megpróbálja a lehetetlent, mindkét táborral barátságban akar lenni, külön úton akar járni.

Műveit — a szinte naponként születő verseket, drámákat, több kötetes regényeket, novellákat, tanulmányokat — mindenáron el akarja valahol helyezni. E hihetetlen termékenysége, e „mindenáron” lett a tragédiája. Ezért játszhatták ki Ady ellenében, saját maga ellen. Oláh nem ismerte fel tehetsége arányait, s így a Rákosi Jenők és a Szabolcska Mihályok szíren-hangjai megtéveszthették. A *Nyugat* szerette volna magáénak vallani, már megindulásának évében közöl Oláh-verseket, Juhász Gyula szeretettel hívja a *Holnap* munkatársai közé. De Oláh a *Budapesti Hírlappal* kacérkodik, nem fogadja el barátjának feléje nyújtott kezét. Így maradt egyedül, saját szavai szerint: két szék közt a pad alá esett.

Ma már szinte érthetetlennek tűnik Oláh Gábor macakossága és hiszékenysége. Mennyire vak és védtelen volt a csábításokkal szemben! „Természeti csoda előttem — hízeltget nekik Szabolcska egy 1911. III. 10-én írott levelében —, hogy egy sokkal nagyobb és súlyosabb tömegű test hogyan kerülhetett egy mérhetetlenül kisebb vonzási körébe?” Oláh és Ady szembeállítás az, ahol az előbbi az óriás és az utóbbi a törpe. A helyét és arányait nem ismerő Oláh lassanként elveszti barátait, szövetségeseit, s akaratlanul is cégére lesz azoknak, akik útjába álltak a haladásnak. Így lesz örök elégedetlenné, lázadóvá, bolyongóvá és társtalanná, „vidéki költő”-vé. Elindulása nem ilyen megerkezést sejtetett. Már 21 éves korában kötetbe kerülnek versei (*Bokréta* I. kötet, Debrecen, 1902.). A 23 esztendőes egyetemi hallgató Ady szemével figyeli a kor, az új idők jeleit. Álljon itt ennek igazolására egyik levele! „Ezek a kis viharok, amik most ilyen hamarosan, csak kissé hűvösen árfuvalloztak Magyarországon, az új idők jelei. A százszer hangoztatott új időké. Hiába, aki érzi a föld szívének dobogását, az érzi a dobbanások izgatottabbá gyorsulását. Ez valamit jelent. Lázás az anyaföld, vajúdik, szül valamit. A nagy szociális kérdések kezdik égre nyújtogatni véres roppant fejüket. S érde-

kes: most is az alsó rétegből kelnek az új kor katonái! A nagy tömeg, mint a Leviathan megmozdult, ezermérföldes testével és kezdi körülfontni azt a hegyet, melynek tetejében a megcsontosult múltak, elfogultság táplálta kényurai bitangolnak légváraikban. Zsibongás, zsongás az egész világon. Néhol már ágyúk pukkadoznak, máshol még hegyek méhében alszik a gyilkos vas. De hogy haladunk: mutatja a nap, mely minden évben csudálkozóbb orcával támad fel keleten. Igen! csak szemébe kell nézni! Forrong a munkás népség, mert érzi, övé és a katonaságé a legnagyobb hatalom! Jaj, ha ez a két erő valaha egyggyé találna forradni!” (Madai Gyulához, 1904. április 26.)

S hogy e látás az idők folyamán nem tisztult, nem erősödött, annak elsősorban lehetetlen vállalkozása a magyarázója. Egyszerre akart a *Nyugathoz* is, a *Budapesti Hírlaphoz* is, a *Bokrétához* is tartozni. Ezért tekintettek rá gyanús szemmel sokszor még a barátok is. A levelek tükrében Oláh Gábor ellentmondásos magatartása világosan látható.

Az itt közölt levelek negyedszázadot ölelnek át. Úgy csoportosítottam az időrendi sorrendet megőrizve, hogy először az irodalmi élet keresztmetszetét mutassam meg. Ezért közlöm először Schöpfunglin és Rákosi leveleit.

Minden levél dokumentum jellegű részben Oláh Gáborra, részben írójára vonatkozóan. Szabolcska levelei igazolják Ady jogos haragvadásait. Babits véleménye is mutatja, hogy Oláh műfordítónak sem ígérkezett kisebbnek, mint költőnek. Ady egyetlen levele a beteg költő emberségéről tanúskodik. Jászai Mari levelei a századeleji színészszemzedék legjobbainak gondolkodásmódját példázza. A Móricz-levelek a szerkesztő, a barát segítő készségét bizonyítják. Nagyon tanulságosak a Kosztolányi-levelek. Kosztolányi most készülő teljes, igaz arcképének megrajzolásához adhatnak egy-két ecetvonást. Az ápolitikus költő egykori politikusi voltára mutatnak rá. A gyűjtemény legértékesebb darabjai talán a Tóth Árpád-levelek. A Budapestre feljutott költő mindig készséggel segít a Debrecenben rekedt barátón. Az újságíró Tóth Árpád elvhűségét, harcosságát és szegénységét tükrözik e levelek. Adalékot szolgáltatnak a „boldog fővárosi évek” igaz történetéhez is: „... örült lomha vagyok, meg köhögős, a robotom elvégzésével kimerülök, nem érintkezem senkivel, klubba, kávéházba nem járok, szanatóriumi csöndekről álmodozom, passzívabb és gőthősebb vagyok, mint valaha” (1927. február 6.). Császár Elemér levele a „hivatalos irodalom” politikai kapcsolataira emlékeztet. Herczeg Ferenc és Szabó Dezső sorai is vetnek némi fényt írójukra.

A leveleket betűhíven közlöm. Csak annyi jegyzetet fűzök hozzájuk, amennyi a tartalmi megértéshez feltétlenül szükséges.

Befejezésül csak annyit, hogy — véleményem szerint — nagyon hasznos lenne századunk első két évtizedének minél teljesebb, minél hitelesebb feltárása, írónk emberségének igazabb megismerése érdekében a *Déri Múzeum* levéltárában közzététele. Ezt folytatni lehetne a *Református Kollégium Nagykönyvtárában* található igen értékes Mikszáth-, Gárdonyi-, Juhász- és Móricz-levelek publikálásával. E leveleket nem húzta meg a nyilvánosság cenzúrája, bizalmasak, őszinték, éppen ezért a kor harcainak, írói törekvéseinek hű bizonyosságai. A XX. század első negyede irodalmi életének művészi jegyzőkönyvei.

Schöpfunglin Aladár levelei

1.

Vasárnapi Ujság¹ Szerkesztősége levélpapírján

Budapest, 1907. aug. 26.

Kedves Gábor öcsém,

manapság nagyon hamar öregszik az ember, a fiatal írótlársak nagyon időnek előtte le-vén-szamarazzák. Lám, már én is urambátyámi rangra emelkedtem 35 évemmel, a mely ugyan számíthatna többnek is, mert tudvalevőleg a háborús évek duplán számítandók. No, nagyobb baj se legyen. Maga legalább nem tartja az embert elavult marháának, csak azért, mert a harminczadik év határán már keresztülment. A mai irodalmi ífuság ilyenformán gondolkodik.

A verse pedig jó, okvetlenül közzéltetni akarom. A szerelmi himnusz is rég megjelent volna, ha nálamnál nagyobb potentátoknak nem lett volna ellene illedelmességi aggodalmuk. Kicsit nehéz modern irodalmat csinálni nálunk, a hol minduntalan százötvenféle mellék-szemponct és skrupulus merül fel. Ez a mostani vers azonban nem fog ilyen akadályokba ütközni.

Ebben a pillanatban engem semmi sem érdekel annyira, mint az alföldi magyar ifjak friss, fiatalos, szilaj betörése az irodalomba. Ettől a csapattól várom, hogy agyon fogja verni

¹ Vasárnapi Ujság: Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap (1854–1921). 1905-től Schöpfunglin Aladár közreműködésével szerkeszti Hoitsy Pál.

azt a newyork-kávéházbeli irodalmat, a mely a mi ifjuságunk levegőjét olyan rossz szagúvá tette. Maguk legalább magyarok, a magyar nyelvkészletük nem szorítkozik arra a 600—700 szóra, a melylyel manapság még verset is merészelnék írni, érzik rajtuk egy a kulturába frissen belepottyant faj forrongó vívódása s ha néha nyers és fanyar is az ízük, — a szívalé edesebb, de a fenének való.

Persze, így dolgozni drága mulatság; az embert nem értik meg, haragszanak rá, mint mindenkire, a ki gondolkozásra akarja kényszeríteni az embereket. Hát — szenvedni kell, verekedni kell, ez az élet. Hogy nem sikerült Pestre kerülnie, őszintén sajnálom, hasznát vehettük volna idefönn. S hogy egy vers miatt esett ez a baj: ez jellemzi a mai állapotokat. A gondolkozó fő és bátor szó ma a legnagyobb bűn s a reakzionárius korlátolttság beleeszi magát még a kálvinista koponyákba is. Nem jó dolog ma független észjárású embernek Magyarországból élni. De lesz ez még másképp is.

A Dorian Gray² pedig ne említse, mert az nekem fáj. Minden munkám közül — pedig majd mindet szégyeltem — ezt szégyeltem legjobban. Egy hónap alatt kellett lefordítanom, olyankor, a mikor mind a két kezem tele volt munkával; alig van benne egy lap, a melyet ne éjszaka fordítottam volna, — nem merem a saját munkámat olvasgatni, mert attól félek, elsüllyedek szégyenletemben, annyira rossz.

Móricz³ urat szeretettel várom. Eddig — őszintén s röstelkedve szólva — csak a híret hallottam, nem olvastam semmi munkáját. A regénye bizonyára az én kezembe fog kerülni; nagy örömmre fog szolgálni, ha jó. Hoitsy ur minden délután 3—5 óra közt a Szerkben található, de jobb a hét elején jönni hozzá, mint a hét végén, mert pénteken-szombaton néha nem jön be.

Szeretnék egyszer bekukkanni Debreczenbe, de nehezen bírok elmozdulni. Juliusban én voltam szabadságon, megjártam Velenczét, most Molecz elv és szaktársam pihen s nekem kell helyettesítenem, szeptemberben Szőlősi megyébe. Így annyira el vagyok és egy ideig még el is leszek foglalva, hogy alig van szabad óráim, — lévén még egyéb a szerkesztésén kívül álló dolgaim is. Az ősszel azonban talán lopok egy napot erre a célra.

Addig is pedig szíves szeretettel üdvözlö

igaz hive
Schöpflin Aladár

2.

Vasárnapi Újság Szerkesztősége levélpapírján

Budapest, 1908. okt. 24.

Kedves Uram,

már a nyár óta készülök Önnek írni, de oly nehéz dolog az én zaklatott életmódom mellett erre időt találni, hogy az se volna csoda, ha évekre megkésném levelezéseimmel.

Hallom, hogy a Beöthy-jubileumkor⁴ Pesten járt, mért nem kerestél fel? Sajnálom igazán, hogy oly nehezen tudunk összekerülni, pedig szeretném, ha egy kicsit jobban is megismerkednénk egymással. Lám Bodor Aladár⁵ kétszer is itt járt a minap egy hét alatt s mind a kétszer felkeresett, igen jól eldiskuráltunk vagy egy-egy óra hosszat s azt hiszem, elég közel jutottunk egymáshoz. Nehezen hinné el, hogy mennyire szeretném, ha maguk ketten és még egy-két vidéki poétám itt lennének Pesten. Ebben a fene kavardásban, a melyben itt élek, néha szellemileg olyan árvának érzem magamat, akár a Heine pálmája. A Nyugat emberei, hiszen jó törekvésű, a dolgok lényegéről az enyémmel rokon gondolkodású emberek, de szokások, természet, temperamentum, faj dolgában annyi köztünk az apró eltérés, hogy legfeljebb unokatestvéreket láthatok bennük, pedig testvérré volna szükségem. Ady sincs itt, különben is az ő életmódja lehetetlenné teszi a gyakori találkozást vele. Régi czimboráimtól, akik nagyobbra tanár-félek, gondolkodásban nagyon elidegenedtem, ők konzervatív irányba fejlődtek, én pedig radikális irányba, alkudozás és disputa közt változik az érintkezés velük. Mennyire szeretném, ha összeállhatnánk egy kis „eszmeváltó körbe” magukkal s még egy-két jóra való emberrel! De hát meg kell szokni a magányt.

Az irodalmi arcképeinek sokfelől s érdekes, hogy igen ellentétes helyekről hallottam — dicséretét. Meg is érdemlik, a legutóbbi, a Vajda Jánosé is jó volt. Föl akarja vinni velük

² Dorian Gray: The picture of Dorian Gray Wilde Oszkár regénye 1891-ből. Magyarra SCHÖPFLIN ALADÁR fordította 1907-ben.

³ Móricz Pál: debreceni, majd budapesti újságíró, regény- és novellairó (1870—1936).

⁴ Beöthy-jubileum: 1908 szeptemberében ünnepelték életének 60., egyetemi tanárságának 25. évfordulóját.

⁵ Bodor Aladár: debreceni, majd fővárosi tanár, újságíró, költő.

egy könyvre? Nem volna érdektelen idea. Nekem is van ilyesforma tervem: szeretném végigpróbálni a nagy magyar lírikusokat, Petőfit, Csokonait, Vajdát, esetleg Reviczkyt és a régiek közül Balassát (Aranyt csak talán) — abból a szempontból, hogy mit mondanak a ma emberének. Vörösmartyról már próbáltam ilyesformát a Nyugatban, ha olvasta. Csak-hogy hol az idő az ilyen munkára? És hol a kellő nyugalom? Attól tartok, csak megmaradok továbbra is az örök tervezőnek. És pionírnak mások számára. Két verse van itt nálunk. Az egyiket, a „Két asszony” címűt, ha valami akadály közbe nem jön az utolsó pillanatban, a karácsonyi albumban akarom adatni, a másikat a novemberi első számok egyikében.⁶ A jövőben arra fogok igyekezni, hogy mennél gyakrabban sorra kerülhessen, föltéve, hogy küld szép új dolgokat.

Egy dologra azonban figyelmeztetem: óvakodjék Ady Endrétől; újabb versein néha erősen érzik az ő hatása. Ez a különös ember, a kiért én életem legerősebb harcait vívtam és vivom s a ki — nem tagadom — az én kritikai felfogásomra is jelentékeny hatással volt, — valósággal fascinálja a mai fiatal költőket, szabadulni tőle alig tud egy is, pár év alatt iskolát csinált a lirában, olyan iskolát, a melynek irodalomtörténeti fontosságáról meg vagyok győződve. Forrásokat buzogtatott fel a kösziklákából s dadogó ajkakat tanított meg szépen szólani. De ön elég eredeti egyéniség arra, hogy erre a tanításra ne legyen szüksége; hiszem és állítom, hogy az Ady-reminiszcenciák verseiben csak esetlegesen és ideiglenesen, de szabadulni kell tőlük, hogy terhük nélkül meheszen tovább a maga útján.

Remélem, nem veszi tőlem zokon ezt a figyelmeztetést s megérzi mögötte azt a bizalmat, melyet tehetségébe s törekvéseibe vetek. Egyebekben pedig szíves szeretettel üdvözlő igaz barátja

Schöpfung Aladár

3.

Vasárnapi Ujság Szerkesztősége levélpapírján

Budapest, 1908. XII. 18.

. Kedves Gábor,

kissé sokára tudtam elintézni az utalvány-ügyet, mert a héten szokásom ellenére betegeskedtem, nem is jártam be a szerkesztőségbe, csak úgy odahaza dolgoztam. De jobb későn, mint soha, mondá a proféta, — ha ugyan mondá.

Ugy látom, fogott multkori figyelmeztetésem, mert levele kissé izgatott hangjából azt következtetem, hogy nagy erővel igyekszik kihuzni azt a követ a lelke kútjából, a melyet beledobtam. Nem árt az efféle, kivált ha igaz, pedig ez az Ady-história igaz. Boszant és bánt engem az a ragály, a mely ma úgyszólván az egész fiatalságot elfogta. Mintha egy hang volna csak a világon, az Adyé. S ez a láрма megrontja az Ady verseinek élvezetét és megnehezíti a talentumos többieknek a kibontakozását is. Maga, igaz, legalább öntudatosan tanul, nem utánoz gyerek-módra, de nekem mégis rosszul esik, ha egy költővel akarok szembenézni s ott látom mögötte még egy másik költőnek a silhouettjét is. Még Aranyban sem szeretem, hogy néha belekever önmagába valamit Byronból. Csak formákat tanul másoktól? Ezt látom, sohasem is mondtam az ellenkezőjét, sőt mindig hangsúlyoztam, hogy magának megvan a saját egyénisége, a maga felfogása önmagáról s a világról. De a tartalmat én a formákon keresztül láthatom csak s ha a forma egyes részei kölcsönöztek, a gondolat eredeti színe is elfátyolosodik. Tessék tanulni mindenkitől, a ki tud, — de a tanult dolog legyen nyersanyag, a mi elleplezni, nem pedig kiemelni való.

Mondom azonban, hogy ez nem megrovás, csak a tények megállapítása s ha valaki bizik benne, hogy maga előbb-utóbb teljesen ki fogja bontani az egyéniségét s a tehetségét, akkor az én vagyok. Én már akkor az elsők közé soroztam magát a fiatalok között, a mikor mások még alig akarták észrevenni s kritikám igazolását látom abban a fejlődésben, a melyet azóta tett.

Hogy azonban a politikára adja magát, annak épen nem örülök. A politizálás ostobáknak és ravaszoknak való foglalkozás, én nem tartom költőhöz illőnek s irodalmunk átkának tartom, hogy annyi benne a politikai elem. Annyi szép dolog van a világban s a tehetséges ember lelkében, mire való épen a legkevésbé szépet kiragadni belőle? Még a mi a magyar nemzet sorsát illeti, azon is többet lendít egy füzet szép líra, mint egy könyvtár politikai vers, a mely ép azért, mert politikai vers, eo ipso rossz.

⁶ A VU 1908. november 8-i számában megjelent Az álmodó szobor című vers, a karácsonyi album nem közölt Oláh-verset.

Különben majd meglátjuk.

Ha nem fájna a fejem, még tovább is folytattám ezt a firkát, de így, — mit tegyek egyebet? — irigylem a maga fiatal, friss, ideges önbizalmát, én a ki megereszkedett húrú lélekkel születtem s úgy is fogok meghalni. Maguk küzdenek és viaskodnak, legyőzetnek és győznek, maguk élnek, — én meg nézem s legfeljebb ha a klakkot adom a nagy zenebonához.

Szivből üdvözli igaz barátja

Schöpflin Aladár

4.

Vasárnapi Ujság Szerkesztősége levélpapírján

Budapest, 1909. I. 13.

Kedves fiam, Gábor,

...Egy kis hideg zuhany miatt pedig nem kell kétségbeesni; nem árt az, ha vaczog is föle az ember foga egy kissé. Hogy Berkó úr mit írt, az nem fontos, mert Berkó úr poshadt és áporodott lelkű, irigy ember, a szavára úgyse hajt a fene sem. A Nyugat haragját én is csodálom, hogy magát kémnek nézték (honnan vette ezt?), egyáltalán nem értem. Azt tudom, hogy Rákosi Jenő cikke s még inkább a maga — megvallom, nekem sem kedves — válasza hozta őket dühbe. Ők Adyval azonosítják magukat s azt hiszik, Rákosi fikikából emelte magát Ady fölé, hogy ezzel annál erősebbet üthessen rajta és rajtuk. Maga pedig — szerintük — beugrott a szirén-hangnak s ők úgy látszik úgy fogják fel a dolgot, hogy vagy a B. H.-hoz tartozik valaki, vagy hozzájuk. Vagy — mint én — sehova sem.

Én a dolgot a maga szempontjából nem bánom, ez is segíteni fogja abban, hogy szabaduljon Adytól, a kinek, mint már az ősszel figyelmeztettem, túlságosan a hatása alá került. Annál hamarabb megtalálja a maga utját. Bizonyos is, hogy meg fogja találni. Azt azonban nem szeretem, ha magát ütőkártyának használják fel Ady ellen; ez először is nem méltó szerep egy ilyen tehetséges emberhez, másodsor pedig én a magam nyugodt, csöndes módja szerint kitarok Ady Endre mellett s haragszom, ha bántják. Nem szeretem az aemuláció szellemét az irodalomban, a melyet eszmék, érzések, formák bajvivő terének akarok látni, nem pedig hiúságok versenyfutó pályájának. Nem látom be, mért ne lehetne egyszerre két, három vagy akár tíz nagy költő is Magyarországon és mért kelljen az egyiket a másikkal agyonütni. Ez a primadonna-dívat s a költő ne legyen primadonna. Az ellen is tiltakoztam — persze csak szóval — hogy Adyt szertelen dicsőítésekkel primadonnává avassák, de az ellen is tiltakoznom kell, ha bele akarják kergetni a meghasonlásba. Viszont magát sem kívánom olyan pózokban látni, a melyek nem illenek egy jobbakra hivatott emberhez. Éppen azért, mert becsülöm és sok várákozást fűzök a jövőjéhez. És különben bánt az, ha magát azok akarják zászlónak felhasználni, a kik politikában, társadalomban, irodalomban, mindenütt a reakciót képviselik. Mindig úgy tekintetem magára, mint a ki egykor erős fegyvertársunk lesz a reakció ellen okvetlenül eljövendő harcban, jó lesz vigyázni, hogy bele ne hizelegjék a reactionárius táborba. Ezt a veszélyt, az irodalmi élet kulissza-mögötti hullámnázásaitól távol élve, talán nem veszi észre, ezért figyelmeztetem rá.

Ady mellett is azért állok — esztetikai meggyőződésemen kívül — olyan szilárdan, mert az ő bukása a reakció győzelmét jelentené s akkor mellette küzdünk, a haladás mellett küzdünk. Közel látom azt az időt, a mikor ez a harc ki fog törni, épen azért meg kell védeni körömszakadtáig minden emberünket és minden talpalattnyi terünket. Ebből a, gondolom, magasabb szempontból látom én a dolgokat s innen nézve kicsi dolgok nekem az efféle csetepaték, mint a milyen a maga affaireje Nyugatékkal.

Egyebekben változatlan hiva maradok s szívesen üdvözlöm

Schöpflin Aladár

5.

Vasárnapi Ujság Szerkesztősége levélpapíron

Budapest, 1912. X. 21.

Kedves Gábor,

ne vegye rossz néven, hogy csak most válaszolok kérdésére, de hamarabb nem tudtam válaszolni, mert a karácsonyi album anyagát csak most vehettük számon. Sajnos, a legjobb számdékú igyekezettel sem lehetett módját ejteni, hogy a verses elbeszélését közölhessük, mert

egy olyan hosszabb verses dolgot kell közölnünk, amely alól már szerzőjének személye és lapunkhoz való részességi viszonya miatt sem térhattünk ki. Ennél több hosszabb verset pedig nem közölhetünk egy albumban. Ha azonban kisebb verse volna, akár egy, akár több, annak örülnék s igyekezném a honorárium kérdést úgy elintézni, hogy legalább valamelyes kárpótlást kapjon, — mondjuk, a veszett fejsze nyelének értékéig.

Mi van a Pestre jövetelével? Hallatlan, hogy egy olyan ember, mint maga, nem tud abból a környezetből, amelyben rosszul érzi magát és a mely bizonyosan rossz hatással is van fejlődésére is, sehogysen szabadulni! Innen is, onnan is hallottam a mult télen, meg a tavasszal, hogy ez, az fáradozik ennek az ügynek az érdekében, — és semmi eredmény. Minden szempontból az volna a jó, ha Pestre jönne, erről kár is beszélni. Csak a módját nem tudom, nagyon járatlan vagyok az efféle hivatalos ügyekben, de talán legtöbb sikerrel mégis a fővárosnál lehetne megfogni a dolgot. Tanárság? Könyvtár? Akármi más, — annyit csak meg tudna keresni, amennyit a debreczeniektől kap... Történt valami, amit történésnek lehet nevezni?

Szívesen üdvözli napszámos munkával agyonterhelt igaz barátja

Schöppflin Aladár

Rákosi Jenő levelei

6.

Budapesti Hírlap Szerkesztősége levélpapírján

Budapesten, 907. május 8.

Kedves Uram,

röviden akarok csak levelére válaszolni, mert ha hosszan válaszolnék, az lenne a témám, hogy férfihoz méltatlan az elereszkedés, a melynek hangjával, sőt szavaival is a levele tele van. Tehát csak ennyit: a mit megtehetek, szívesen megteszek. Első persze hogy ismerjem a munkáját. Küldje el, megmondom róla a véleményemet, egészen őszintén, valamint azt is, mit lehet vele esetleg csinálni. De akármi lesz is ez érintkezésünk eredménye, első dolog hogy felemelje a fejét (nem csak benső önérettel, amiye van s a miből épen a külső csüggedése eredni látszik) hanem emelje fel vidáman, az égre a mely kék és fényes. Nem szabad, hogy egyoldalú elkeseredés elborítsa. Hiszen az is meglehet, hogy hibás uton jár. De nem beszélek. Igen boldog leszek, ha módomban lesz Önnek érdemes szolgálatot tenni, mert éppenséggel nem kicsinylem, hanem nagyrabecsülöm Önt. Tudom, hogy tehetsége van, csak még nem tudom, hogy miféle. Ez is ki fog sülni, remélem.

Addig is barátsággal hiva és szolgálja

Rákosi Jenő¹

7.

Budapesti Hírlap Szerkesztősége levélpapírján

Budapesten 909. jan. 21.

Kedves barátom,

.. A mi Fenyőt² illeti és a Nyugatot, azok nem érdekelnek. Hogy Ady Endrét kár volt a zsidók kezébe adni, hogy mi nem akartuk észre venni s hogy ez hibánk volt? Ejnye! Hát mit gondol, Ady Endre, ha észrevesszük s a mi kezünkbe kerül, akkor mást ír és másképen? Többre böcsülöm őt, mintsem elhinném, hogy bármely körülmények közt mást írjon, mint a mi bögyében van. Ő azért került a zsidók kezébe, mert az van a bögyiben, a mi azoknak kedves. Hej az istenfáját annak a Csokonaynak, aki kóborolt, éhezett, szenvedett, türt és nyomorultan halt meg, de csodálatosan hitt ama legnyomorultabb viszonyok közt is a magyarok istenében és dalolta őt végső lehelletéig. Ma pedig az Ady Endrét, ha mi észre nem vesszük, hát zsidó kézre adják magokat? Vigye őket az ótestamentombeli hét ördög és az apokaliptikus csoda.

¹ Rákosi Jenő: a Budapesti Hírlap főszerkesztője. „Oláh Gábert külön legénynek látta Adynál Rákosi. Ő emelte ki Oláht az ismeretlenségből, de sok kárt is okozott, hogy az én nevemet rázza fenyegetve Adyék felé. Két szék közt a pad alá estem, mint író, ezt Nekl köszönhetem.” 1929-ben így emlékszik vissza Rákosi szerepére Oláh.

² Fenyő Miksa, a Nyugat szerkesztője, Hadl készülődések címen a Nyugat 1909. évfolyamában ír: Rákosi és az új írók kapcsolatáról (48–51.).

Betegség és rothadt szag van valamelyes ebben a dologban. . . . De abbahagyom ezt a prédikációt. Nekem utálatos, ha Ady rajong a Gangeszért és belekőp a Tiszába. Egészen bizonyosra veszem, ha a Gangesz hazájában születik, a Gangeszt köpi le és a Tiszáért rajong. Kedves Uram, bocsánatot kérek mindezekért. Nem irtam volna ha nem hinném, hogy magok álmodtárnak de fel fognak ébredni s észre fogják venni hogy ez a Macedonia nem olyan szűk, mint hiszik, elfért benne Petőfi, el fognak férni magok is. De a lányt és a világot nem megvetéssel, lenézéssel és gyűlölködéssel, hanem szeretettel lehet csak meghódítani. A nagy pesszimisták mindig a zsidók kezébe kerülnek, azokéba, a kik hazájukat nem tudták megtartani, s mint elszórt elem ma is bomlást visznek oda, a hol sikerül elhatalmaskodniok. Mert hazát csak optimizmussal és önfeláldozással lehet fenntartani.

Ölelem.

Rákosi Jenő

Mikszáth Kálmán levele¹

8.

Igen tisztelt uram!
Szivemből köszönöm szives érdeklődését de könyvemmel² már rég elkészültem, Most mar nem igen modosithatnék rajta, ugy teszek hat mint a tyuk behunyom a szememet.

Bocsánat hogy kedves levelére csak most felelek. De elhanyagodott, kerestem kerestem, es csak ma bukkant föl veletlenül.

Tisztelettel maradtam kész szolgája

Bpest ápril 3 1906

Mikszáth Kálmán

Juhász Gyula levele

9.

Kedves Gáborom,

amit Juhász Gyula ügyetlenül, de magyarán megmondott egy Négyesi féle stílusgyakorlaton : Négyesitől és Oláhtól egyaránt kikapva, ime most már betelt: Oláh Gábor legnagyobb poétáink egyike.

Ha szeretsz bennünket : fogadd el a Holnap tagságát, amelyet baráti szívvvel ime fölajánlok.¹

Ha kedvelsz : küldd el egy hét leforgása alatt egy egyfölvonásos modern színjátékodat; és akkor Babbitssal és Juhászszal egy este fogsz színre kerülni egy hónapon belül a nagyváradi Szigligeti Theaterben a Holnap zászlaja alatt.

Szeretettel köszönt, a régi szeretettel:

1908. nov.

Cím : Nagyvárad, premontrei főgimnázium.

Juhász Gyula²

Szabolcska Mihály levelei

10.

„Téli Ujság”¹ Szerkesztősége levélpapírján

Kedves Öcsém!

A Csokonai ünnepkor biz' én szerettem volna megszoritni a kezét, de nem találtam. Talán jövőre!

¹ A kézírás nehezen olvasható. ékezetek, vesszők sokszor hiányoznak.

² A könyv — valószínűleg — Jókai Mór élete és kora; 1904-ben kezdte Mikszáth írni, 1907-ben jelent meg. A megjelenés előtt 30 próbakiadást nyomattak a műből, s ezt elküldték a Jókaival foglalkozóknak véleménynyilvánítás végett. Oláh adatokat, helyesbítéseket közölhetett Mikszáthtal, s ezt köszöni meg e levélben.

³ Nem fogadta el Juhász Gyula felajánlását, nem csatlakozott A Holnap íróihöz, „sőt alkalmat adott arra, hogy az azok fellépése elé gátat rakó magyar reakció kijátszhassa Ady egyenértékű ellenlábásának. Oláh Gábor művészi pályájának első válsága ekkor következett be — itt tévesztette szem elől először a helyes utat. Igaza van FÉJA GÉZÁNAK : ez lett Oláh Gábor első halála.” (DUNKÓ MÁTYÁS, Debreceni zendülők, Debrecen, 1955., 10. lap.)

⁴ Az Oláh Gáborhoz küldött Juhász-leveleket Oláh is feldolgozta, DUNKÓ MÁTYÁS közölte ezeket az Itk 1954. évfolyamának 222–231. lapjain. E levél teljes szövege azonban itt jelenik meg először.

⁵ Téli Ujság : vallásos irányú olvasmányok a magyar nép számára.

Itt küldök egy csomó kéziratot.² Legértékesebb köztük a Munkácsié.³ Ha egyszer úgy lesz majd türelmem, mint ahogy most idom nincs, s kiborogathatom a fiókjaimat, majd küldök annyit, hogy megsokalják.

Sokszoros üdvözzel köszönti és öleli
Temesvárt, 1905. XI. 8.

szerető bátyja
Szabolcska Mihály

11:

Kedves Öcsém! Most kerülök haza a filiákból, hol ünnep másodnapja óta bolyongok. Ott olvastam a rólam rajzolt írói arcképét is.⁴ Köszönöm a velem való szíves foglalkozását. Szeretnék úgy a dicséreteire, mint a gáncsaira egy kis nyájas vitába ereszkedni, de magamról nem szeretek beszélni, meg nem is érek én rá tán meghalni sem! Majd szóval egyszer, valamikor. Sokban félreösmer, sokban túlbecsüli az én nótázó kedvemet. Igazi poéta — a szónak sok ezeréves jelentése szerint — nem vagyok és én nem is voltam soha. S ha pl. a maguk Ady Endréje az: irtóznám is annak lenni. Igaz, mély számalommal olvasom ennek a szegény beteg léleknek minden sorát, s fáj látnom, hogy „ugratják” szegényt, a helyett hogy hidegvíz gyógyintézetbe vinnék. De majd erről is máskor. Boldog új évet kíván és meleg szívvvel öleli

Temesvárt, 08, XII. 29.

szerető bátyja
Szabolcska Mihály⁵

12.

Szabolcska Mihály a Téli Ujság szerkesztője¹² Temesvár levélpapírján

Kedves Öcsém!

Nekem nincs okom a haragra, s magának nincs a mentegetődésre. Cikkében több a dicséret, mint amennyit megérdemlek. Haragudni én csak a maguk eltévelyedésére haragszom. Erre is inkább számalommal. Vasárnapi versemből is láthatja, hogy csak ez irányban dohogok. S meglátja, hogy pár év múlva milyen jól fog mosolyogni mostani „új színeik” és „új látásaik” fölött maga is. Erről majd a tavaszi közgyűléskor⁶ előszóval kibeszélgetjük magunkat. Addig is „eb, aki haragszik”.

Öleli meleg szívvvel szerető bátyja Szabolcska Mihály.
T. 09. I. 14.

13.

Kedves Öcsém! Köszönöm szépen szíves rámgondolását, új verses könyve megküldését. Nagy szeretettel, sok örömmel de sok mérgelődéssel is olvastam át. Magának valóságos átka, megrontója ezekkel a félkegyelmű Adiékkal való barátsága. Természeti csoda előttem, hogy egy sokkal nagyobb és súlyosabb tömegű test hogyan kerül egy mérhetetlenül kisebb vonzási körébe?! Az szegény és szánnivaló, beteg lelkű félszeg ember, s szörnyűség, hogy ennek az utánzására lelek a könyvében, de sok helyen!

Bocsásson meg érte, de igazán a szeretet és becsülés diktálja, mikor ezt így őszintén kitálatom. Oláh Gábort sajnálom ezek közt a hóbortos, torz lelkű emberek közt látni. Szóljon

¹ Oláh Gábor 1905–1912 között a Református Kollégium Nagykönyvtárának könyvtárosa. „Új gyűjtéslágnak vetette meg alapját Oláh Gábor koll. könyvtárnok 1906-ban, mikor egy 80 darabból álló szép-irodalmi kéziratgyűjteményt ajándékozott a könyvtárnak. Túlnyomólag élő kortárs írók kéziratáról van szó, de vannak az anyagban Csokonai darabok is.” (Dr. VARGA ZSIGMOND: A Kollégiumi Nagykönyvtár és vele kapcsolatos múzeum kialakulási története, Debrecen, 1945., 124.)

² Munkácsy Mihály levelének dátuma: Páris, 1894. ápril. 5. Egy verseskötetet köszön meg Szabolcskának „meleg kézzorítással”. Könyvtári száma: R. 843.

³ A Budapesti Hírlapban jelent meg 1908. december 25-én.

⁴ Szabolcskának nagy szerepe van abban, hogy Oláh Gábort sikerült Adyval szembeállítani. E levélnek még a szóhasználat is felismerhető Oláh egyik művében, A bérkocsis fia c. önéletrajzi versesregényben. „S mikor megáll a hegytetőn: Magam látom ott, nem Adyt. Mit. Ez szaggátja le talán Előlem azt a csillagot, Mit az egék ingó falán Az Uristen nekem rakott? Ha ez magyar, én nem vagyok Magyar, költő se, hogyha az...”

⁵ Egyházkerületi közgyűlés.

⁶ E levél jó példa arra, hogyan, milyen eszközökkel játszották ki Oláh Ady ellenében, hogyan nyerték meg maguknak Szabolcskákét.

csak a *maga hangján*, hagyja a bombasztokat és homéroskodást a Nyugatéknak, s meglátja, hogy egy nemzet szíve fordúl felé. Egy nemzeté, mely így nem érti meg. Ismételt köszönettel és atyafiságos szívvel öleli a gorombaságig szerető bátyja

Temesvárt, 1911. III. 10.

Szabolcska Mihály

(Aláírva O. G. kezeirásával tintával: Csacsi Miska, csacsi Miskal)

A kiemelés a Szerzőtől.

14.

Kedves Őcsém és Barátom, Gábor!

Nem minden szégyenkezés nélkül csak most tudtam meg, hogy kimaradtam egy olyan szép és meleg irodalmi ünnepségből, amelyhez pedig — úgy érzem, — mindenképpen oda-tartozom. Ha nem hivatalom, de szívem és lelkem szerint. A Te 25 éves írói jubileumodról u. i.*

Vedd kérlek tőlem szívesen, ha most utólag, de őszinte szeretettel és meleg szívvel csatlakozom azokhoz, akik Neked ebből az alkalomból is minden jót és minden áldást kívántak és kívánnak. Sokszoros üdvözléssel köszönt és ölel

Bpest, 1930. máj. 22.

szerető bátyád

Szabolcska Mihály

Babits Mihály levele

15.

Igen tisztelt Uram

Rég nem ért olyan öröm, mint mikor az Ön könyvét, a Rosmersholm fordítását,¹ megkaptam. Rég szerettem volna alkalmat nyerni, hogy megírjam Önnek, mily nagyrabecsülést, mily bámulatot érzek Ön iránt. Mindig szerettem az Ön írásait, a legelsőktől kezdve, melyeket megismertem. A rossz véletlen úgy akarta, hogy mikor alkalmam lett volna a nagy nyilvánosság előtt Önről beszélni, épen nem azokról a dolgokról volt szó, amiket legjobban szeretek az Ön irodalmi működésében, a kritikus itt-ott talán nyers is volt: de lehetetlen, hogy a nyers szavakon is keresztül ne érzett volna a tisztelet amellyel a megbírált iránt van, lehetetlen, hogy a magas mérték maga el ne árulta volna, mily nagyinak tartja azt, amit mér.

Ugy toltak tollam alá e sorok, mint valami amit már rég meg akartam Önnek mondani: ne haragudjon értük.

A Rosmersholmot az Ön magyar nyelvén olvasni: oly gyönyörűség, melyért magában hálával lehetek Ön iránt: de mindennél nagyobb öröm nekem az a szívesség, amellyel ön rólam megemlékezett és a könyvet nekem elküldte.

Fogadja legőszintébb köszönetét

Fogarasz, 910. dec. 13.

az Ön régi, tisztelő hívének
Babits Mihálynak

Kiss József levelei

16.

Kiss József A Hét szerkesztője felírású levélpapíron

Budapest, 1909. jan. 10.

Tisztelt uram!

Én nem emlékszem rá, hogy Önt megbántottam volna. Ideges voltam és azt mondtam: menjen haza barátom, itt nem érdemes írni. Most nem vagyok ideges és ugyanazt gondolom. Eredj klastromba Ofélia!

A *Knyaz Potemkin* eredeti kézírata nincs meg, tehát el se küldhetem. Még egyszer leírni lusta vagyok, múzeumi dicsőségre nem vágyom. Az irodalomtörténet belőlem dudát csinálhat; a halálom után bekövetkező gazságokkal nem törődöm, csak most hagynának békét. Fáradt vagyok és törődött, az arcátlanágokkal szemben fegyvertelen.

* 1930. május 11-én ünnepelték írói munkásságának 25. évfordulóját. Huszonöt éves jubileum c. versében utal erre.

¹ Ibsen: Rosmersholm c. négy felvonásos színművét 1909-ben kezdte fordítani, s 1910-ben jelent meg Debrecenben.

A beküldött verset köszönöm. Recompensul szívesen küldöm a lapot. Ha esetleg prózát akar írni A Hétnek, szívesen honorálom. Legalább is olyan jól, mint A Nyugat.

Egy verset olvastam Öntől az Életben és boszankodtam. Nem Önnek való a balett. A poétának éreznie kell, hogy milyen tárgy való neki. A mesehangot Ön hiába üti meg. Erőt találók Önben. A grácia isten adománya azonban ritkán párosul az erővel. Az Oláh Gergő színben is, compositióban is magasan fölötte áll annak a táncmuzsikának.

Bocsássa meg a kritikámat. Szerkesztői jogom.

Ha még egyszer ellátogat a fővárosba, legyen szerencsém. Addig is szíves üdvözlettel maradtam
kész hive

Kiss József

17.

Budapest, 1911. márcz. 1.

Tisztelt barátom. Itt találok papirosaim közt egy levelet Öntől, melyre válaszolni szerettem volna, de az utolsó hónapok alatt annyi baj és annyi öröm ért, hogy nem jutottam hozzá. Holnap indulok Raguzába, nem halasztom tovább. — Téved, ha azt hiszi, hogy a Petőfi társaság választásán rosz szemmel néztem az Ön felmagasztaltatását. Mert hisz jó magam is Önre szavaztam. Kire is szavaztam volna? Kik voltak ott? Genge legények, protekciósook, mint rendesen. Higyeje el, én előttem soha nem számított se rang, se születés, egyedül csak az istenadta talentum. Magam is olyan szegény legény vagyok, a demokraták közt az az arisztokrata, ki mindjárt az uristentől követel ajánló levelet!

A kért kéziratot sajnos nem szállíthatom. A feleségem elanektálta és most maga sem tudja, hova tette.

Hát én most Raguzába indulok akaratom vágyam ellenére, de az orvos rám parancsolja, hát muszáj!

Kedves Gábor! Egy Ferenczy Ferencz nevű ur megkeresett, hogy lapjának, amely most indul, írjak egy csomó elmésséget. Hol vegyem? Várnom kell, míg megint gyűjthetek. És a constelláció nem valami kedvező. Az ég áldja Önt és szívja vissza rosz gondolatait felőlem. Jobb vagyok a hiremnél.

Hive Kiss József

Ha iródeákot tarthatnék, pontosan felelnék minden levélre.

18.

Kiss József a Hét szerkesztője felírású levélpapíron

Igen tisztelt Uram!

Csak az imént fogtunk egy regény közlésébe, amely eltart jó egy félévig, azután jön egy hosszabb fordítás. Mikor ejthetném sorát az Ön új regényének² — azt az isten tudja. Így hát nem is biztathatom. Különbén annyi a napi lap és az mind falja a kéziratot. Azt hiszem Önt mindegyik szívesen látja. Remélem Ön jól van. Én egy év óta betegeskedem és alig veszek részt a lap ügyeiben. Február elején pedig indulok Délnek.

Szíves üdvözlettel
Bpest 1913 jan 25

igaz hive
Kiss József

Ady Endre levele

19.

1912. auguszt.

Városmajor Szanatórium levélpapírján

Kedves Gáborom,

visszaesett beteg vagyok hetek óta. Bocsáss meg, hogy röviden írok. Ügyedben már érintkeztem egy-két fontosabb emberrel. Bár sok az eszkimó, nagyon lehet remélnünk. De sejt. 1-én kezdődhetik mindenre akció.¹

Nagy örömmel veszek részt benne. Remélem hamarosan Pesten leszel. Meggyógyított-e Uj-Tátrafüröd?

Öllelek szeretettel Ady. Hétfő.

² Szegény magyarok. 1914-ben jelenik meg Debrecenben.

¹ A fővárosba akar feljutni, ehhez kéri Ady segítségét.

Mélyen tisztelt hazámfia, velem egygyütt szegény Oláh Gábor ur!

Csudálatos ország ez a mienk, vagy lángot, vagy buta, undorító indolentiát terem! Széchenyi, Petőfi, Teleky a halálba ugranak érte és miatta, mi, egynéhány nyomorult a fogainkat vicsorgatjuk és mérgekeserű könnyeinket nyeljük tehetetlenségünkben égető fájdalomunkban, az ország vezetői pedig csecsebecséket, ordókat fogadnak el, és tűznek mellükre — olyan kézből melyből nekem a kenyér, a boldogság sem kellene!

Azt mondtam most Aradon egy embernek, aki a vesztőhelyhez ki kísért: Ha tudnám hogy a husom és csontomból olyan hazafiak teremnének amilyen én vagyok tízezer darabra vágatnám magamat elevenen. De a világ szeme-láttára már nem tombolok érte. Olyan nevetéses egy átkozódó, tehetetlen vén asszony ma már csak, legfőllebb, csak csufolodom, Vörösmarty „Sors és a magyar ember-ével; több nem telik, sem testi erőmtől, sem izlésemtől. Levelét köszönöm, két sulyos, keserű könny-csepp hullott belőle a szívemre — végtelenül sajnálom azokat akik úgy szenvednek mint magam. És néha egy rém (kezd) kísérteni mely megfagyasztja vigyorgásával a véremet mert azt mondja hogy „késő” és hiába minden gyöt-rődés. A magyarnak nincs többé erkölcsi ereje és fölfalja és elnyeli a bűn. Erkölcstelen nép nem lehet szabaddá nemhogy naggyá!

Isten velünk! Csak azt kérjük a sorstól hogy legalább kultur nép faljon föl bennünket ne az orosz!

Ugyebár szükségtelen megjegyznem hogy ez a levél *Önnek* nem az ujságoknak szól!
Jászai¹

21.

1907. okt. 16.

Mélyen tisztelt tanár ur!

Mikor a Petőfi társaság abban a nagy megtiszteltetésben részesítette szívemmel irt, kis tanulmányomat, hogy azt ülésén fölolvasta, egyuttal elkérte kéziratomat a Petőfi-Muzeum számára. Amennyire sajnálom, hogy igen megtisztelő kívánságának eleget nem tehetek, olyan örömmel ajánlom föl egy másik, valamivel nagyobb munkám „Egy színész lélek” kéziratát, mely szintén szedés alatt van egy könyv számára, és mely szintén fölszólításra készült.

Nagy tisztelettel

Jászai Mari

22.

Igen tisztelt Uram!

Ezt a két forró könnycseppet küldöm köszönetül jóságáért, mely a két szó ajánlás láttán hirtelen szemembe szökött. A megértetés esett e olyan nagyon jól, amely ugyszóllva, magamnak is egy kicsit beajánl magamat? Csak most látom milyen hálás tud az ember lenni annak, aki a pártjára kél! Mert én másképp nevezem magamat mindennapi nyelven: „Száz mérték temperamentum vagy te vén asszony, egy mérték ésszel”, amely sohase kerül a föl-szinre. — Ezt mondogatom magamnak, sok, hasztalan keserves vonaglások miatt; de ime, lesz már egy ünneplő nevem is!

Mekkora jutalom! Minden jó szálljon érte Önre kedves jó Oláh Gábor uram. — Tanár ur ugyebár? Majd olyankor mikor semmi más gyógyszerert nem találok rettentő szenvedéseimre; olyankor amikor eddig az Apámat szoktam káromolni, hogy mert igazságra tanítani, — és azután térdre esem a Széchenyi István képe előtt és fölbeszélek neki: Te, Te többet szenvedtél! Még többet! Annnyival szenvedtél többet amennyivel több, nagyobb lelked volt!

¹ Oláh Gábor egyetemli ével alatt két éven át statisztált a Nemzeti Színházban, innen az ismeretségük. („... valamikor két éven át statisztáltam neki is, a Nemzeti Színház színpadán...” (Napló III. kötet, 85.)

és ez a gondolat megszegyenft és lassan elcsíft, — majd olyankor, balzsamul, megsugom magamnak azt a nevet amelyen ön nevezett, és az jó, jó, igen jó lesz a lelkemnek.

Minden jó áldja meg érte!
1907 dec. 18.

Szerető hive
Jászai Mari²

23.

1908. Április 6.

Tisztelt tanár ur!

Csudából találtam régi papirosaim között egy régi képet — itt küldöm. Örülök, hogy teljesíthetem, rám nézve megtisztelő óhaját. Szinte irigylem ezt a darab papirost, — mennyivel különb sora lesz mint az eredetijének van 15 év óta a Nemzeti Színháznál. Megbecsülik. A színi pálya gyatra, hitvány hivatás — ne lépjen rá igaz ember mert a férgek eszik meg mint engem a Somlók³ és Festetichek,⁴ akik nem tudnak a magam forma lényével mit csinálni — tehát agyon marják. De Ön nekem ünneplő nevet adott, és ez sokszor balzsam némely sebekre

Legyen szebb és boldogabb élete mint öreg barátójéé volt

Jászai Mari

Móricz Zsigmond levelei

24:

Bp. 1913. márc. 10.

Kedves Gáborom,

megörültem kedves és friss levelednek és mig személyesen találkozónánk megizenem, hogy nem érdemlem a le mixásolást, mert a Világ¹ egy tárcáért 70 kort fizet. Nem hiszem, hogy ez hajmeresztő volna. Még öt folytatásom van ott hátra, ha semmi sem jön közbe ápr 13-án lesz vége. Nagyon örülök, hogy végre te is írsz már s még jobban, hogy regényt. Bár megfogadhatnám a jótanácsodat, de két gyerek nevetlen apja vagyok, aki egyébhez nem ért, hát ír, hogy éljen.

Feleségemmel együtt melegen üdvözlünk s hívünk, hogy jöjj fel már egyszer, jöjj fel, ölel Móricz Zsigád.

25.

Kedves Gáborom,

nem utánozhatlak német tudományodban: nem bírok e nyelvvel Mindig úgy tartottam, hogy nagy nemzetek fiainak nincs szükségük idegen nyelvre: honjuk határain belül mindent megkapnak. Épezért a te (olvashatatlan német szó) se hiszek.

Azt azonban hiszem, hogy Heltai Jenő Oláh Gábert ép úgy ismeri, mint engem s mint én ti kettőtöket. Csak írd neki, ő rögtön elolvassa. Drámát, pláne, ha Schauspiel. Én is szólok neki.

Bp. 1915. okt. 26.

Szeretettel ölel btod

Móricz.

26.

Kedves Gábel, boldog karácson, mert most karácson első nap van. A Vigszínháznál régen várják írásodat, mért nem küldöd nekik?

Szeretettel köszöntünk.

Bp. 1915. dec. 25.

Btod Móricz.²

¹ Oláh Gábor Naplójában több helyen is ír Jászairól, mindig a csodálat hangján. „Jászai Mari a színművészetnek igazán papnője.” (Napló, III. kötet, 26.) E bejegyzés 1919-ben történt de megjegyzi Oláh: „Jászai Mariról írtam évekkkel ezelőtt egy kis cikket, elkallódott, s most akadtam rá. Ide írom”. Jászai — valószínűleg — a színművészet papnője elnevezést köszöni meg a fenti levélben.

² Somló Sándor (1858 — 1916) a Nemzeti Színház Igazgatója volt 1902-től 1907-ig.

³ Festetic Andor gróf (1857 — 1929) a Nemzeti Színház Igazgatója volt 1895-től 1900-ig.

⁴ Világ: politikai napilap (1910 — 1926). Szerk.: Purjesz Lajos.

⁵ Képeslap.

Nyugat Szépirodalmi és Kritikai Folyóirat levélpapírján

Budapest, 1930. jan. 25.

Kedves Gáborom,

levelednek örvendvén közlöm veled, hogy szerkeszteni utálatos, veszedelmes és fárasztó. Nem is értem, hogy kerültem bele. Az isten elvette az eszemet. De olyan természetem van, hogyha egyszer felkötöttem a kolompot, rázom.

Könyvednek örülök és legelészek benne.

A vers és a kritika a Babitsé.

De külön beszélek vele, hogy felnőtt emberrel irassanak.³ De hiszen nemsokára látjuk egymást, febr. 2. Debrecenben lesznek.

Addig is öllelek

Zsiga

Nyugat Szépirodalmi és Kritikai Folyóirat levélpapírján

Budapest, 1930. máj. 21.

Kedves Gáborom,

a legnagyobb szeretettel néztük meg irásodat, mivel azonban az urak úgy találták, hogy ebben ugyanazt tárgyalod, amit azokban a verseidben, amelyek most jönnek a Nyugatban,⁴ — tehát inkább a versek mellett marad a szerkesztő bizottság.

Egy jó novellát Gábor! De ne hosszút, mert most nyáron vékonyabb a Nyugat.

Szeretettel ölel

Móricz

Móricz Zsigmondné Holics Janka levele⁵

Köszönöm a könyvét, nagyon kedves volt, hogy rám gondolt, becses és kedves emlékeim közé helyezem a könyvet is, az élvezetet is amit olvasása okozott.

Az urammal és kis lányaimmal együtt — kiknek különös kegyében maradt Lányfalu óta, — sokszor emlegetik és tőlem kérik számon, hogy mikor jön el — tehát mindnyájan jó ünnepet kívánunk és sok üdvözetet küldünk a viszontlátásig.

Bp. 1914. ápr. 11.

Móriczék

Kosztolányi Dezső levelei

Világ levélpapírján

Budapest, 1914. április

Kedves Oláh Gábor,

a borítékot — sajnos — ki kell bélelnem az elbeszélésével: a szerkesztő bizott meg ezzel, aki tulontúl hosszúnak találja és sehogyse tudja beleszorítani az ujságtárcának szánt helybe. Ne vegye rosz néven ezt a kénytelenséget. A *Világ* az ön írói értékét megillető reverenciával szívesen veszi írásait. Ilyen hosszú novellákat azonban sohse közölhet. Nagyon jól esett nekem, hogy hozzám fordult.

Én szívesen, boldogan és mámorosan gondolok vissza azokra az erjedő és gerjedő évekre, amikor a mensán ettünk és éjjel verseket írtunk. Mindig szerettem az ön magyar fejét és ziva-

³ A szárnyas ember c. regényről KARDOS LÁSZLÓ ír ismertetést (Nyugat 1930. 863.) Isten kémjel c. verseskötetet SÁRKÖZI GYÖRGY ismerteti (Nyugat 1930. 647—48.)

⁴ Enyhe tiltakozás, Egyedül maradtam magammal c. versek jelentek meg a Nyugat 1930. május 16-i számában.

⁵ Levelezőlap.

taros magyar nyelvét. Multkor elolvastam a regényét. Becsületesen bevallom, hogy visszatevett, ha némely helyütt tetszett is. Az ön írói portréjához másunnan, más könyveiből veszem a színt.

Ami engem illet, drága barátom, megházasodtam, már három éves házas vagyok, sokat dolgozom és — van merszem leírni — boldog is vagyok. Öcsém kórházi orvos, itten.

Ha feljön, *okvetlenül* látogasson meg. (Fehérvári ut 15/a V. 12. a lakáscímem.) Hígyje el, hogy Budapest nem oly sötét és sokkal többen, sokkal jobban szeretik önt, mint debreceni, neuraszténiás magányában sejtí.

Szivesen üdvözlöm és vagyok önnek becsülő hive : Kosztolányi Dezső

31.

Budapesten, 1915. április 29.

Kedves barátom,

bocsásson meg, hogy ily sokára válaszolok nagyon kedves és megtisztelő soraira. Tudom, hogy már lekéstem a felolvasásról. De nem is mehettem volna, sem én, sem barátom. A háborus újságírás rendkívüli feladatokat ró ránk. Éjjel-nappal talpon kell lennünk. Csak épen aludni és enni tudunk a munkánkon kívül.

Másként a kedvem olyan, hogy nyilvános szereplésre egyáltalán nem vagyok használható. Betegeskedem : az idegklinikán kezelnek. Szegény öcsém : a kis doktor, akit ön ismer — kilenc hónap óta a harctéren van. Már át is lötték a lábát, meg is betegedett, de egy percre se jött haza a frontról. Én se tudok nyugodni, kilenc hónapja. Ennyit magamról. Aztán még egyet. Fiam született, akit Adámnak hívnak. Önre mindég szivesen, nagy szeretettel, egyre növekvő szeretettel gondolok, mint a fiatalságomra és az egyetemem éveimre. Drága, távoli napok. Szegény, szegény Zalai Béla.¹

Áldja meg önt az isten. Ezt kívánja igaz hive : Kosztolányi Dezső

32.

Budapest, 1921. május

Uj Nemzedék²

Kedves Uram,

a közel jövőben könyv jelenik meg Magyarország területi egysége érdekében : *az első magyar irredenta könyv*.

Eszközében szigorúan irodalmi. Céljában harcoss.

A legelső írók írják.

Öntől is kéziratot kérek, verset, — nem program-költeményt — csak olyant, melynek bármily összefüggése is van a magyarsággal, a multjával, vagy a mostani szenvedésével. Kérem héten belül szükségem lenne *e még meg nem jelent* kéziratára, melyet a kiadó azonnal a megérkezése után *urian és bőkezűen* díjaz.

Tavaly Ön egy kis cikkben válaszolt arra a meleg és méltányoló bírálatra, melyet annak idején a Pesti Naplóban irtam utolsó verseskönyvéről. A cikkét nem adtam közre, mert nyilvánvalóan *félreértésen* alapul, s nem akartam vele növelni a nálunk különben is burjánzó félreértéseket.

Legnagyobb dicséretül azt mondtam az Ön nyelvezetéről, hogy ódon és aranyjánosian konzervatív. Annyi ez uram, mintha egy mai német költőről azt állítanám, hogy Goethe nyelvén ír. Tág szemet meresztettem, mikor láttam, hogy Ön ezt sértésnek veszi és e tisztán irodalmi megállapítással szemben politikai idézeteket vonultat föl. Hitem szerint a politikának soha semmi köze nem volt a költészethez.

Nagyrabecsülő hive és tisztelője : Kosztolányi Dezső

Budapest, I. Tábor utca 12.

¹ Zalai Béla : Kosztolányi és Oláh közös barátja. Sokoldalú tehetség : matematikus, filozófus, finom ízlésű kritikus. Hadifogolyként halt meg az első világháborúban. — Nagy szeretettel emlékezik meg róla *JURÁSZ GYULA* a Nyugat 1937. évfolyamának 324–325. lapjain.

² Uj Nemzedék : 1914–19 között politikai és kritikai hetilap, 1919-től politikai napilap, antiszemita, sovinszta.

Kosztolányi Dezső levélpapírján.

1932. XII. 19.

Kedves barátom,

most vettem meg könyvét s most olvastam el rólam szóló tanulmányát. Birálatán, kifogásain keresztül is éreztem, hogy mély érdeklődéssel foglalkozott költészetemmel. Az érdeklődés: a szeretet. Ez pedig megtisztelő, köszönöm figyelmét. Rég elröpült, közös diákéveinkre gondoltam, amikor olvastam.

Jó hive és társa: Kosztolányi Dezső.

Kosztolányi Dezső levélpapírján

1933. IX. 27.

Kedves barátom,

köszönöm megindító ajánlását s a pompás, gazdag kötetet. Boldogan olvastam. Nincs a világon oly remek hangszer, mint a mi nyelvünk s öröm és büszkeség tölt el, ha oly mester játszik rajta, mint ön.

Régi hive: Kosztolányi Dezső.

Tóth Árpád levelei

Kedves Gábor,
fogadd szívesen ezt a „látképes” lapot.¹ A napokban levél megy.
Údv, ölel: Tóth Árpád Lichtmann Anna.

Kedves Gábor barátom,

Debreczen, 1912. július 4.

ne haragudj rám, amiért leveledre még nem válaszoltam, de alig tudok mit körülírózni ezekkel a lila szarkalábakkal: csupa töredék-holmi, csupa cserép-darab közlenivalóm akad. Debreczen unalmasabb mint valaha, iszonyú hőség s bús kánikulai látványosságok: Szávay Gyula² kevély sziluetttje a poros Piac-utcán, közönyös nők és kegyetlen éjszakai robotolás. Borzasztóan kinlódok, amíg izzadt vajúdás után egy-egy cincogó cikk-egerecskét szűl a Nagyújság nyomdafesték-mocskú lepedőjén az a törpe hegyecske, amely az én írói egyéniségem.³ Talán olvastad egyik legutóbbi mérges cincogású cikkemet, amely a Csokonai-kör leendő szemléjét kezdte ki. Azt hiszem, stílusos dolog volt belemásznom, hiszen ha meg is lesz valaha az a dicső Szemle, úgyis az igazi egerek fogják „falni” egyéb közönsége nemigen akad az árvának, akarhogy is haragszik Kardos Albert.⁴ Mert Kardos Albert azóta fokozottan

¹ Svedléről küldte ez a lapot T. Á. az Újtátrafüreden üdülő Oláhnak. (A pecsét: Svedlér, 1912.) A kép a költőt és menyasszonyát ábrázolja. Azonos ez a kép a Kardos László Tóth Árpád monográfiájában közölt képpel (144. lap után), éppen ezért az ottani 1915-ös dátum téves, 1912-re javítandó.

² Szávay Gyula: a Csokonai Kör főtájkára, Tóth Árpád verseiben Gyávay Szulának nevezi.

³ Tóth Árpád: ebben az időben a Debreceni Nagyújság szerkesztőségi munkatársa volt. A DNU 1911. december 24-i karácsonyi mellékletében van egy csaknem négy hasábnak beszámoló a szerkesztőség munkájáról Utazás a szerkesztőség körül címen. Ebben Tóth Árpádra vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „Tóth, másként Nyugat-Samu, (ui. a szerkesztőségben minden személyt Samu-nak hívtak) ... gondterhes arccal ül az asztalnál. Ki tudja, hol kalandoznak gondolatai, miközben Arpetto jellegű fejhirt ír? ... Halló, Budapest beszél! — mire Tóth Samu, aki ép olyan jó gyorsíró, mint amilyen kiténő poeta, csendet lint a zajongó tábornak és jegyezz, jegyezz, jegyezz, furcsa szarkalábakat rajzol a papírra, amiből a láikus ránézésre semmit sem ért, csak egy-egy elejtett szavából sejtí, hogy most az országgyűlés végéről van szó (az eleje az expreszben jön!), majd a legújabb híreket jegyzi fel és így tovább ... Ennek az anyagnak a feldolgozása aztán megint külön munka és az én kedves barátom állítása szerint a legunalmasabb, mert másodszor kell ugyanazt megemésztetni.”

⁴ Kardos Albert: T. Á. magyar tanára, legkedvesebb nevelője, a Csokonai Kör elnöke. Elveit, meggyőződését még Vele szemben sem adja fel.

gyűlöl, ezt tán felesleges megírnom, úgyis gondolhatod. Ha tudná szegény, mennyire becsülöm és tisztetem őt s amellet mégis mennyire igazam van ebben a Szemle-dologban! Én különben békén hagytam volna az egész naiv és levendula-szagú Csokonai-csoportot, de a főtitkári jelentésből kilógott a Szávay lólába s belém is belémrugott, hát muszáj volt visszabüdösíteni. Bánom is én egyébként a szemléjüket meg az irodalmi hivatás-birizsgálásaikat!

Viszont nincs pénzem s ez már igazi baj. Letzter Józsi⁵ szegény valószínűleg beadja a kulcsot a lapjával s mehetek a fenébe nyaralni. Már a második félhónapja nem kapom meg a fizetésemet s nem tudom mi lesz, mi a sárga izéből utazom Svedlérre.⁶ Pedig kéne, mert igen lesóványodtam s vicc ide és vicc oda, de mégis csak kéne a tudómnnek is, meg az idegeimnek is némi üdülés.

Képzeld, verset is írtam a minap s elküldtem a Nyugatnak, melyet most már, mint bizonyára te is tudod: Ignotus szerkeszt. Ignotus nekem is sürgönyözött, hogy írjak a lapjába, de ez is édeskeveset jelent, mert az előlegem még mindig 800 korona körül magasodik s ezt a fanyar rizskása-hegyet kell lennem, míg ismét készpénz-honoráriumhoz juthatok. Irjál Gábor, ha teheted, nagyon jól esne itt-ott egy pár sor értesítésed.⁷ Remélem jól érzed magad s tán dolgozgatol is. A Buddenbrooks—odat olvasgatom, gyönyörű könyv s pompásan bekötötték.

Mit szólsz hozzá, hogy a versesregény-témámmal is lemaradtam? Ady kezdett meg a Nyugat júliusi számában egy lírai eposzt! A Nyugat különben, úgy látom, afféle „komoly” lap lett: Biró, Bródy, Ambrus, Lengyel M., Móricz Zs s a többi reprezentások sűrűn vannak kilátásba helyezve! Mi lesz velem, szegény „fiatal”-lal?

Ezer üdv! Tóth Árpád.

A verset mellékeleml ha írsz, kövesd e példát.

37.

Kedves Gábor Barátom,

Budapest. 1923. V. 24.

Kérlek szépen, tudasd nevemben Horvay tanár úrral,⁸ hogy a verset *e hó 31-éig okvetlen elküldöm*, most dolgozom rajta. Személyesen, most már sajnos, bizonyos, nem mehetek le az ünnepélyre.

Az Est-lapok szívesen látják kézírataidat, tárcát és verset egyaránt. Versekből előnyösebb a lapokra nézve, ha többet küldesz egyszerre, hogy a tárca-vers-rovatok szerkesztője dr. Mikes Lajos, kedvére válogathasson belőlük, a lapoknak valót. *Ez nem kritizálást jelent*,⁹ csak a lapközönség gusztusának szükségszerű figyelemben tartását. Mikes kitűnő ízlésű, minden tekintetben elsőrangú szerkesztő, remélem, meg lesztek egymással elégedve.

Tárca-honorárium: 10 000, vers-honorárium: 5 000 korona.

Mikes örömmel várja kézírataidat s legközelebb, ha a tárcavers-írók névsorát ismét adjuk, nevedet már is besorozza állandó íróink közé. Ez persze nem jelent semmi megkötöttséget, Az Est-lapokon kívül is annyit és oda írhat, amennyit és ahova jólesik.

Kéziratokat dr. Mikes Lajosnak címezve küldj, Az Est szerkesztőségébe, Erzsébet körút 7.

Baudelaire-megjegyzéseidet hálásan köszönöm, örülök, hogy a hármas fordítás tetszett. Kemény munka volt!¹⁰

A régi szeretettel üdvözöl hived:
Tóth Árpád

38.

Kedves Gábor,

Budapest, 1923. szept. 17.

A Est Hármas könyve számára sürgősen szükség volna egy *jényképedre*, valamint rövid felsorolására eddig megjelent szépirodalmi műveid címeinek, a legutolsó kiadás évszá-

⁵ Letzter Józsi: A DNU tulajdonosa.

⁶ Svedlér: T. Á. osztálytársa, Schöntag Alfréd szüleinek itt volt üdülőtelepe. Alig volt esztendő, hogy T. Á. ne töltött volna itt néhány hetet, néhány hónapot.

⁷ Oláh Gábor Újtraféreden töltötte ez év nyarat, oda küldte Neki T. Á. e levelet.

⁸ Horvay Róbert, a költő egykori iskolájának tanára. A Fazekas Mihály Állami Reáliskola 1923. június 23-án ünnepelte félévszázados fennállását. Erre az alkalomra írta a költő Kösztöntő című versét. T. Á. ígéretét megvalósította, versét az ünnepségen felolvasták.

⁹ A kiemelések T. Á.-tól.

¹⁰ Baudelaire születésének 100. évfordulójára 1921–1922-ben BABITS MIHÁLY, SZABÓ LŐRINC és TÓTH ÁRPÁD lefordították a teljes Les Fleurs du Mal-t. E fordítás 1923-ban jelent meg Romlás virágai címen.

maival. Kérlek, ezeket sürgősen küldd el címemre *Az Est szerkesztőségébe*, hogy a Hármak könyv képed és adataid nélkül ne maradjon. Közleménynek a *Mindig visszafelé* című verset vettem át Mikestől.

Mikes viszont *ujabb verskéziratokért sűrget*. Most már csak egy maradt nála, a korzóról és a kiskutyákról, aktuális a felfrissítés! Vershonorárium ezidőszereint 15 000 korona. Prózádat, sajnós, nem közölheti Mikes, *erotikájuk* miatt. Visszaküldje?

Gyors válaszodat, *fényképet, adatokat sűrgetve*¹¹

igaz hived :
Tóth Árpád

Mikes külön tiszteletét és üdvözlését küldi.

39.

Az Est levélpapírján¹²

Kedves Gábor Barátom,

Budapest, 1927. febr. 6.

múlt évben, december 3-án, írt leveledre, végre, válaszolok. Borzasztóan röstellem ezt a két hónapos halogatását a válasznak, de nem mentegetőzőm. Én már ilyen lehetetlen alak vagyok, Öregem, egyik napról addig tolom a másikra a legsürgősebb dolgok elintézését is, míg évek lesznek a napokból. A freudisták erre ezt mondják, hogy az ilyen ember beteg, de soká akar élni. Én nem tudom, hogy van ez, de tény, hogy már kisdíák koromban a legrosszabb levélíró voltam, az ügyeim pedig, a legsajátabb és legfontosabb ügyeim, soha se lettek volna elintézve, ha apám, anyám, feleségem nem igyekeztek volna.

Hát jó helyre fordúltál a *Beethoven*-opusod mozgatóásával!¹³ Azonban valami keveset mégis tettem. Azon frissiben, még decemberben, szoltam Gellért Oszkárnak egy főpróbán, akkor azt mondta, hogy nem igen adnak le hosszút és egyszerre, versből. Vagy egy hónap mulva megint összekerültem Gellérttel, egy másik színházi főpróbán, akkor meg azt mondta, hogy látatlanban nem mondhat semmit.

Szóval én szoltam, ő is szolt, de végeredményben nem történt semmi érdemleges. Jó lenne, ha végre magad is hozzájuk fordúlnál. Az én közvetítem egyébként se számít, már évek óta alig van érintkezésem a Nyugattal s ők különben is mindig maguk tárgyaltak a lapban közlendőkről a szerzőkkel.

Egyebekben igazán nagyon szeretlek Gábor, csak őrült lomha vagyok, meg köhögős, a robotom elvégzésével kimerülök, nem érintkezem senkivel, klubba, kávéházba nem járok, szanatóriumi csöndekről álmodozom, passzívabb és göthösebb vagyok, mint valaha.

Még egyszer: ne haragudj, hogy nem ügyeskedtem kellően és fűgén a dolgokban — hidd el, ez nem a baráti hajlandóságomon múlt, mert abban nincs hiba, lustán és nagyokat hallgatva is őszintén becüllek és szeretve gondolok Rád: régi barátod

Tóth Árpád

40.

Császár Elemér levele¹

A Kir. M. Erzsébet-Tudományegyetem Bölcsészkarai Dékánja
Ideiglenesen Budapestten felírású levélpapíron

Budapest, 1923. márc. 3.

Igen tisztelt Kollega Ur!

Sietek válaszolni levelére, hogyha már mással nem tudom, ezzel mutassam ki készségemet. A Budavári Tudományos Társaság ugyanis jelenleg nagyon nehéz pénzügyi helyzetben van. A Társaságnak egyetlen jövedelmi forrása Esterházy hercegnő adományai és ezt a forrást az utoljára kiadott két nagy műtörténeti munka a maga sok illusztrációjával egészen kimerítette, úgyhogy egypár évig, ha valami nem várt adomány nem érkezik, nem is gondolhatunk újabb munkák kiadására. De ezenkívül is volnának le nem győzhető nehézségek. Először

¹¹ A Kiemelések T. Á.-tól.

¹² Az Est: politikai napilap (1910–1939).

¹³ Beethoven-ről két szindarabot is írt, egy prózait és egy verset.

¹ Gépelt levél, csak az aláírás íródott kézzel, tintával.

az, hogy a Társaság, amint a címe is mutatja, kirekesztően tudományos munkákat bocsát közre, szépirodalmiakat egyáltalában nem. Másodszer az, hogy van már egy csomó kiadásra elfogadott kéziratunk. Harmadszor, s ez talán a legsúlyosabb, hogy a Társaságunk alapszabályai szerint az első három évben ugyan adhatunk ki „arzívé”-ktől, később azonban már nem, mert a hercegnőnek az volt az intenciója, hogy fiatal, kezdő írónak tegyék lehetővé tudományos munkásságuk megindítását. Sőt éppen ez a gondolat keltette életre a Társaságot: a hercegnő, maga is fiatal lélek, nagyon megindult, mikor hallotta, hogy milyen nehézségekbe ütközik a fiatal írók pályakezdése és ezért vállalkozott, hogy anyagilag lehetővé teszi munkásságuk megkezdését.

Ezek alapján nem merem biztatni, hogy kérését formálisan is a Társaságunk elé tesszem. Inkább Berzeviczy tud valamit tenni vagy esetleg Zichy Rafael grófnő. Én ugyan ismerem a grófnőt és alkalmilag szóba hozhatnám a dolgot, de sokkal célravezetőbb volna, ha Tormay Cili Öméltóságához fordul, aki a grófnő legjobb barátja s akire a grófnő nagyon sokat tart. Merész reményeket itt sem merek kelteni Magában, mert nem tudom, hogy a grófnő a Napkeleten kívül tud-e most más irodalmi vállalkozást támogatni, de azért lehetne Tormay Cili útján kísérletet tenni.

Szívesen üdvözlí igaz hive :

Császár Elemér

41.

Herczeg Ferenc levele

Budapest, 1931. V. 20.

Tisztelt és kedves Irótársam!

Nagy zavarban vagyok, valósággal pirulok, midőn meg kell köszönnöm a Petőfi-könyvét és válaszolnom kell egy ki nem mondott, fájdalmas kérdésére. Nagyon bánt, hogy mi ketten olyan furcsán állunk szemben egymással. Ön fölteszi rólam, hogy „nem kerítettem még sorát” az Ön kéziratának, (alkalmasint „bokros teendőim miatt” nem), — én pedig igen kényelmetlenül érzem magamat a nekem osztott nyegle szerepben. Drága Barátom, én régen elolvastam már regényét, az költő munkája, mint minden, amit Ön ír. Aki előttem elolvasta az Új Idők-nél, ugyanazt vallja, de hozzáteszi: nem a mi családi lapunkba való. Az én viszonyom a laphoz külön téma, amelyről egyszer még beszélni fogunk, egészen véve azonban nekem is az a nézetem: nem az Új Idők-be való. Nem tudom, vannak-e nehézségei annak, hogy a regény másutt megjelenjen? Igazán boldog volnék, ha Ön igénybe venné kollegiális szolgálataimat ebben a dologban. Önzésből tenném, hogy megszabaduljak egy kínos érzéstől. Ugy tudom, Ön elég gyakran fordul meg Pesten. Nem volna lehetséges, hogy egyszer találkozzunk? Akár nálam, akár máshol. Ez különben is régi kívánságom. Kérem, ne legyen gőgös, hanem írjon erről egy sort. Megjegyzem: holnap reggel elutazom, a hónap 26-ikán azonban megint a Hűvösvölgyben leszek.

Tisztelettel és szeretettel köszönti

Herczeg Ferenc s. k.¹

A levelet magam gépeltem, mivel írógörcsöm van.

Szabó Dezső levelei

42.

Bp. 1930. máj. 12.

Kedves Gábor,

huszonöt éven át tudtál magyar, becsületos és tehetséges lenni és ezért a majdnem páratlan teljesítményért szeretettel üdvözlő barátod

Szabó Dezső

43.

Kedves Gábor,

3-ikáról keltezett leveledet ma kaptam meg. Majdnem irigyellek, hogy Debrecenben élsz. Talán ott mégis jobb a levegő. Lehet ugyan, hogy Te ugyanezt hiszed Bpestről.

¹ Az aláírás kézzel, tintával.

Debrecenben már rég szerettem volna előadásokat tartani. De a Bikáké¹ olyan szemtelen feltételű (s néha hangú) ajánlatokat tettek vagy háromszor, hogy nem lehetett a dologból semmi. Arra semmiképp sem vagyok kapható, hogy egy gazdag szállós zsebiért povedáljak.

Minden szempontból csak úgy fizetheti ki magát, hogyha legalább 3 előadást tartok. Azt garantálom, hogy a 2-ik és 3-ik előadáson nagy közönség lesz. Ha Balassagyarmat, Győr, Sopron három zsúfolt házat tudott adni, tud Debrecen is. Természetes: csak nagy-nagy helyiségben tartanám, ahol nagy közönség fér el. Az előadások *bruttó* jövedelmének ötven percentje az enyim lenne. Persze, ez csak januárban volna lehetséges, mert jövő hét elején megyek Kassára (színtén előadásokat tartani) s a Felvidéken csavargok ujévig.²

Leginkább Délamerikába szeretnék menni. Nagyon nehéz szabódezsőnek lenni, nem tudom, meddig bírom.

Dolgozol-e sokat? Azt hiszem, ravaszságból lakol Kar uccában: hogy végre egy magyar fró jó-Karban legyen.

Szeretettel üdvözlő Szabó Dezső.

MÁRFFY KÁROLY

EGY CSINSZKA-ÍRÁS

Csinszkanak lapok hasábjairól és összegyűjtött versei alapján ismerjük költészetét. Prózája azonban jóformán ismeretlen. A Nyugat 1931 decemberében megjelent száma közli „Áldott jószágú Nagyapám” című emlékező jellegű novelláját. Második fennmaradt elbeszéléseinek érdekes a története: Csinszka 1933 karácsonyán Bárczy Istvánnak ajándékozott egy 15 kéziratot lapra terjedő füzetet, s ebben található az „Áldott jószágú Nagyapám” mellett a „Nagyapám temetése”, mely Csinszka szerint „nem jelent még meg sehol”. Ki volt Csinszka nagyapja? Török Károly bánffyhungyadi főszolgabíró; felesége Török Károlyné Boncza Berta, Csinszka nagyanyja, lányuk: Török Berta. A 22 éves lányt vette feleségül az 50 éves nagybácsi, Boncza Miklós, képviselő és földbirtokos. Ebből a házasságból született Boncza Berta, Csinszka. Az édesanya egyetlen gyermekének adva életet, gyermekágyi lázban meghalt, így Csinszkat nagyanyja, Török Károlyné, Boncza Berta nevelte.

A cikk eredeti kézírata a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárának Ady-gyűjteményében Növ. Napló sz. 1958/29. alatt található.

Nagyapám temetése

A halál dermesztő tiszteletét harmadnapon a temetés ceremóniája fejezte be. Nagy temetés volt. Tömegben, hangulatban, minden elképzelésen túlnőtt ünnep.

Urak és parasztok zárt sorú tömege jött hitet tenni szeretetéről, becsüléséről a tekintetes főszolgabíró úr végtisztességén. Mert Török Károlyt első perctől kezdve szerette a népe, s valahányszor elvágtatott szemük előtt, a négy szürke ló röpítve a koci mélyén azt az embert, aki alá illett a hintó, büszkén néztek utána.

Fellebbvalói, barátai, hivataltársai is szerették, irigység nélkül, mert jó fiú volt, kedves, könnyelműen segítő szándékú, lustaságában is előzékeny. Fajtájabelivel ha összekerült, természetes ösztönből tárultak ölelésre feléje a karok. Valami kinőhetetlen kedves kamasz báj bujkált ebben a szakállas óriásban, ami vonzóvá tette, nagy és kis emberek érezték a varázst, amely feléje vonzotta a szívet.

Parasztjai is önként pattantak fel ültükből ha eléjük állott, s boldogan süvegelték meg, valahányszor alkalom adódott rá. Bálványt láttak benne. Szerették a hosszát, parádés erejét, hittek nagy, sötét szemének tüzes nézésében, s szelíddé könnyesedtek hangja férfiasan mély zengésétől.

Ilyennek álmodták, ilyennek kívánták azt az embert, aki vezeti őket. Azt a főszolgabírót, aki az ő járásuk feje.

¹ Az Arany Bika Debrecen legnagyobb szállója. E szálló nagytermében tartották s tartják az irodalmi előadásokat.

² Szabó Dezső 1934 november első hetében tartott előadást Debrecenben.

Most ott álltak keményen, ünneplőben, sápadtan, megrendülten a gyászoló tömeg mögött, a nyitott sír körül.

Fedetlen meghajtott fejük szigorúsága alázatosná enyhült a halál előtt. Asszonyaik is eljöttek, leányaik is. Díszes, keleti mintájú viseletüket megcsillogtatta a koratavaszi hűvös napsütés. Egy-egy kis gyerek felsírt anyja karján, mert őket is elhozták ide, hadd emlékezzenek majd arra, amit itten megélnek. Kalotaszeg népe. Rengeteg emberfajta. Tiszteletet adó és tiszteletet követelő, nyugodt, kemény, öntudatos tömeg nézett itten farkasszemet a pusztulással.

Nem értették, milyen vihar vághatta földhöz ilyen hirtelen csöndben ezt a gyönyörűségükre lombosodó tölgyfát. Mert ez bizony ember volt a javából, s most mégis itt fekszik előttük, készen a nagy útra, díszes-ládába zárva, amelyet akár fából, akár szinaranyból kovácsol össze a gondviselés, nagyon közömbös hajlék ez már annak, akit beléfektetnek.

A végtisztelesen megjelent urak sorában ott álltak a mulató cimborák is. Megnyúlt, fakó arcuk, égő vörös szemük saját múlandó sorsukat siratva pislogott a távozó barát után. Hát ez is lehetséges, így is történhetik? suttogott a kérdés, mire feleletet csak a halál kijózanító némasága adott. Közvetlenül a frissen bontott sírgödör körül állott a rokonság, szipogva, föl-föl sírva sűrű orrfújások között támogatták ájultságában az élettelen asszonyt, az özvegyet, s a körülötte szédelgő, rémült két gyermeket. A tizennégyéves, álomszerűen törekeny, fekete fátylas kislány kezénél fogta bámuló kisöccsét, s ha gyöngéden feléje hajolt, hogy rendbe hozzon valamit szegénykén, szétnyílt gyászfátyla alól sápadt arcoeskája megható szépsége olyan volt, mint az angyaloké.

Papi imák, a református szertartás ünnepin puritán rendje, a hivatalos beszédek és baráti búcsúszavak után, végszóra a cigánybanda mondott istenhozzádót.

Az együtt átvirrasztott éjszaka kedves, sötét szemű cinkostársai. A primás, akit tegezett, sokszor homlokon is csókolt Török Károly, s úri meghittségével bárhol találkozott is, mindég kezét fogott vele, most versenyt sírt a muzsikával. A maga halottját siratta benne, őszintén, becsületesen, őszön nyersesége megérezte, hogy ebben az egész tömegben talán egyedül ő ismerte igazán. Rajta kívül senki nem járt elvadult járatlanságain ennek a magányosságában viharzó léleknek. Ő ismerte csak ezt az urat. Ismerte és szerette. Szavakkal elmondhatatlan ázsiai vérmérsékletén csak az ő vonója hasított rést néha s a búbanatos magyar nőták hajnali keserve sokszor kicsalta visszafojtott könnyét a tekintetes Főszolgabíró úrnak. Ő, a primás volt itten a varázsló, látta és előidézte a csodát, amíg él, nem fogja soha elfelejteni ezt az együttérzést.

Mégis az Úr a halálban is Úr.

Török Károly most megfizeteti vele a párás hajnalok szemébe lopott könnyeit.

Itt most a primásnak kell sírnia, keservesen, alázatosan, mert a halott Úr sírást parancsol, vonó nélkül, muzsikaszó nélkül dirigálja reá a könnyeket azzal a törhetetlen gonddal, amelyből soha senki többé nem tudja életre muzsikálni.

A lecsukódott szemek könnyei nem néznek többé forró ragyogásával a szegény, kis primásra és a kéz nem dobja soha többé feléje a pénzt, utánozhatatlan királyi mozdulatával. Sírt a primás, sírtak a cigányok, fölsírtak a hegedűk is, amikor a „Búsul a lengyel”-t is eljátszották, soha nem hallott közös zokogás rázta meg a bánffyhunyadi temető csendjét. Mindenki sírt, csak Török Károly feküdt fagyott örök mozdulatlanságában, titokzatosan, könnytelenül, s ezt a nőtával, emberi sirással felérhetetlen nemtörődömséget, ezt a márványszoborra dermedt közönyt várta már a frissen bontott barna föld, hogy magába zárva átvegye az enyészet nagyszerű egyenrangúsága.

1933 november elején.

Csinszka